

JOANNA BRZEZIŃSKA

ORCID: 0000-0002-5030-3363

Uniwersytet Wrocławski

Z ROZWAŻAŃ O NIEKTÓRYCH WŁAŚCIWOŚCIACH
TYPÓW ZMODYFIKOWANYCH PRZESTĘPSTW

Abstrakt: Celem niniejszego opracowania było dokonanie charakterystyki niektórych właściwości teoretycznych, charakterystycznych dla typów zmodyfikowanych przestępstw, zwłaszcza ich dynamiki, relacyjności oraz proporcjonalności. Ustalono, że analizowana kategoria przestępstw wykazuje wyższy poziom dynamiki w odmianie kwalifikowanej, który zaznacza się zwłaszcza na płaszczyźnie formalnej, nazwowej oraz podmiotowej. Ich relacyjność uwidacznia się z kolei w zależnościach występujących przede wszystkim między typem podstawowym a typami zmodyfikowanymi, a także między poszczególnymi typami zmodyfikowanymi. Natomiast proporcjonalność aktualizuje się w procesie wykształcenia przez typ podstawowy dwóch odmian zmodyfikowanych: uprzywilejowanej oraz kwalifikowanej oraz funkcjonujących w ich strukturze znamion modyfikujących.

Słowa kluczowe: typy zmodyfikowane przestępstwa, dynamika, relacyjność, proporcjonalność

UWAGI WSTĘPNE

Proces przemodelowania struktury przestępstwa typu podstawowego prowadzi do powstania nowego typu przestępstwa o charakterze zmodyfikowanym¹. Jego istotą pozostaje uwzględnienie płaszczyzny prymarnej typu podstawowego wraz z rozszerzeniem go o nowe elementy konstrukcyjne o zróżnicowanej etiologii. W ten sposób powstaje swoiste *novum* — konstrukcja teoretyczna, która łączy w sobie elementy dotychczas istniejące oraz nowo powstałe². Takie rozbudowanie konstrukcji istniejącej — typu podstawowego — w inną i nową — typ zmodyfikowany — pozwala sformułować przekonanie, że konstrukcja podstawowa po jej

¹ T. Bojarski, *Odmiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym*, Warszawa 1982, s. 124; I. Andrejew, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1976, s. 111–112.

² K. Buchała, *Odpowiedzialność za przestępstwa kwalifikowane przez następstwa czynu*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1972, nr 1, s. 18 n.; *idem*, *Niektóre problemy przestępstw kwalifikowanych przez następstwo*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1978, nr 10, s. 89–103.

zmianach „przenosi” powstałą strukturę na wyższy poziom³. To swoiste nadbudowanie poszczególnych elementów konstrukcyjnych, to jest znamion na podstawie teoretycznej, tworzy konstrukt podobny do poprzedniego, jednak o zmienionych cechach. Istotą niniejszego opracowania jest przybliżenie wybranych właściwości charakterystycznych dla nowej struktury normatywnej — typu zmodyfikowanego przestępstwa, z określeniem tych z nich, które w szczególności pozwolą przybliżyć i zrozumieć jej istotę.

ANALIZA WŁAŚCIWOŚCI TYPÓW ZMODYFIKOWANYCH PRZESTĘPSTW

Dynamizm stanowi jedną z najbardziej symptomatycznych właściwości, którą można wskazać, zważywszy na strukturę typów zmodyfikowanych przestępstwa⁴. Na płaszczyźnie prawa karnego postrzegany jest on dychotomicznie, w ujęciu jakościowo-ilościowym. Przeobrażenie w perspektywie ilościowej wyraża się w rozszerzeniu zakresu typu podstawowego przez dodanie do niego, innych od tych, kolejnych znamion (rozrost pierwotnej struktury teoretycznej typu przestępstwa). Z kolei najistotniejszym rezultatem wprowadzenia dodatkowych elementów (znamion) do struktury typu podstawowego o charakterze ilościowym pozostaje jego jakościowe przeobrażenie, skutkujące ukonstytuowaniem nowego typu przestępstwa. Wskazany opis zdynamizowania typologicznego można przedstawić w następujący sposób:

proces modyfikacji typologicznej
typ podstawowy — punkt wyjścia → typ zmodyfikowany — rezultat modyfikacji

Jak wynika z przytoczonego zestawienia, proces modyfikacji typologicznej zawsze będzie następować wyłącznie w jednym kierunku: od stanowiącego punkt wyjściowy typu podstawowego do wykreowania odmiennego od niego, choć opartego na nim, typu zmodyfikowanego⁵. W tym znaczeniu typ zmodyfikowany jest implikacją procesu przekształcenia typologicznego, tworząc normatywny konstrukt będący rezultatem przeobrażania typu podstawowego. Proces modyfikacji powoduje zatem rezultat wyrażający się przede wszystkim w specjalizacji znamion podstawowych, a następnie w wykreowaniu typu przestępstwa o bogat-

³ T. Bojarski, *Typizacja przestępstw i zasada nullum crimen sine lege (wybrane zagadnienia)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 24, 1977, nr 8, s. 146.

⁴ I. Andrejew, *Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie*, Warszawa 1988, s. 214–215; T. Bojarski, *Odmiany podstawowych typów...*, s. 15 n.; I. Andrejew, *Ustawowe znamiona czynu*, Warszawa 1978, s. 16–17.

⁵ J. Giezek, [w:] *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski J. Giezek, Z. Sienkiewicz, Warszawa 2015, s. 134–135.

szej treści oraz zawężonym zakresie desygnatów⁶. W wyniku wskazanego prze-modelowania typ podstawowy zaczyna funkcjonować w sensie teoretycznym jako odmienna od swojej podstawy, nowa struktura normatywna przestępstwa, przy czym konieczne pozostaje uściślenie, że między strukturą pierwszą — wyjściową a drugą — nowo powstałą zachodzi proces ich sprzężenia⁷.

Przyglądając się dynamizmowi typów zmodyfikowanych z perspektywy formalnej, można zauważyć, że wykazuje on charakter heterogeniczny, ponieważ modyfikacje typologiczne wiążą się z wprowadzeniem do ich struktury odmiennych od siebie grup znamion. Niektóre jednak z elementów konstrukcyjnych przestępstwa przybierają pozycję dominującą wśród poszczególnych odmian. W wypadku typów kwalifikowanych modyfikacje o podłożu formalnym determinują zwykle znamiona z zakresu strony przedmiotowej⁸ (choć można wskazać także te dotyczące podmiotu czy strony podmiotowej). Tymczasem odmiany uprzywilejowane podlegają modyfikacjom formalnym, zwykle zważywszy na znamiona o charakterze podmiotowym (z zakresu strony podmiotowej lub podmiotu). Należy jednak dodać, że każde wskazane formalne rozszerzenie typologiczne przybiera charakter jednokierunkowy i polega na przejściu od typu podstawowego do jego odmiany zmodyfikowanej.

Tymczasem w kodeksie karnym perspektywa formalna przekształcenia typologicznego aktualizuje się także w nieco innym ujęciu i dotyczy klauzuli generalnej⁹ w postaci „wypadku mniejszej wagi”. Należy jednak podkreślić, że po pierwsze, ustawodawca stosuje ją rzadziej od „formalnych” modyfikacji przestępstw, opartych na rozszerzeniu zakresu znamion, po drugie, odnosi się ona wyłącznie do typów zmodyfikowanych o charakterze uprzywilejowanym. Istota klauzuli generalnej, w tym również „wypadku mniejszej wagi”, zakłada jej formalną niezmiennosc i wiąże się z koniecznością przeprowadzenia swoistego wartościowania w odniesieniu do tej grupy przestępstw, którą swoim zakresem obejmuje. Ważne jednak, by podkreślić, że zaktualizowanie analizowanej konstrukcji prowadzi nie tylko do przeobrażenia natury formalnej przestępstwa, lecz wywiera też skutek w postaci przemodelowania poziomu jego społecznej szkodliwości, a zatem przemodeluje jego istotę z perspektywy materialnej. Badając zasadność poglądu dotyczącego zdynamizowania odmian zmodyfikowanych w ujęciu degresywnym, należy stwierdzić, że „wypadek mniejszej wagi” czyni mu w pełni zadość, prowadzi bowiem do przekształcenia typu podstawowego zarówno na płaszczyźnie

⁶ K. Buchała, *Odpowiedzialność za przestępstwa...*, s. 22.

⁷ T. Bojarski, *Z problematyki przestępstw kwalifikowanych (Zasady i kryminalno-polityczne racje tworzenia przestępstwa kwalifikowanych)*, „Annales Univeristatis Mariae Curie-Skłodowska” 37, 1990, nr 2, s. 18.

⁸ T. Bojarski, *Odmiany podstawowych typów...*, s. 61; *idem*, *Typizacja przestępstw...*, s. 153 n.; W. Wolter, *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973, s. 329.

⁹ J. Nowacki, *O klauzulach generalnych w prawie karnym*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 16, 1976, s. 194–197.

formalnej, jak i materialnej, a w konsekwencji skutkuje obniżeniem sankcji karnej od tej, która została przewidziana dla typu podstawowego przestępstwa¹⁰.

W doktrynie prawa karnego podkreśla się, że natężenie materialnej cechy przestępstwa przeobraża się w zależności od typologicznego zróżnicowania przestępstw (inne wykazuje typ podstawowy, odpowiednio inne odmiany zmodyfikowane)¹¹. Owa zmienność zawartości materialnej cechy przestępstwa determinuje wyodrębnienie przez ustawodawcę jej określonych stopni, odzwierciedlając przy tym jedną z najistotniejszych płaszczyzn zdynamizowania typów zmodyfikowanych. W zależności od poziomu natężenia społecznej szkodliwości w strukturze czynu zabronionego, po spełnieniu dodatkowych przesłanek, możliwe staje się zakwalifikowanie przestępstwa odpowiednio do jednej z jego odmian zmodyfikowanych¹². Ponadto nałożenie na siebie dwóch aspektów: zdynamizowania cechy materialnej oraz zmienności jej zakresu pozwala na odróżnienie od siebie poszczególnych typów przestępstw¹³, funkcjonujących w ramach „rodzin przestępstw”. W tym zakresie wyodrębnić można następujące zestawienia:

1. typ podstawowy — zbrodnia, typ kwalifikowany — zbrodnia, typ uprzywilejowany — występki¹⁴,

2. typ podstawowy — występki, typ kwalifikowany — zbrodnia, typ uprzywilejowany — występki¹⁵,

3. typ podstawowy — występki, typ kwalifikowany — występki, typ uprzywilejowany — występki¹⁶.

Co istotne, zestawienie typów zmodyfikowanych przestępstwa, dokonane z uwzględnieniem ich ciężaru gatunkowego, w odniesieniu do dwóch pierwszych zestawień potwierdza tezę o ich zdynamizowaniu w obrębie konkretnego typu (uprzywilejowanego lub kwalifikowanego) nie tylko samego w sobie, lecz pozwala na sformułowanie wniosku, że dynamizm materialny każdej z odmian zmodyfikowanych prowadzi również do ich zdynamizowania względem siebie nawzajem. Biorąc pod uwagę, że w przedstawionych zestawieniach (nr 1 i 2) typ kwalifikowany przybiera postać zbrodni, a uprzywilejowany — występki, z perspektywy ciężaru gatunkowego ich zmienność międzytypologiczna pozostaje pełna. Równocześnie trzecie ze wskazanych zestawień dotyczy przypadku, kiedy brakuje jest jakiegokolwiek zróżnicowania ciężaru gatunkowego nie tylko między typami

¹⁰ J. Giezek, *Okoliczności wpływające na wymiar kary a modyfikujące znamiona czynu zabronionego*, [w:] *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski et al., Warszawa 2013, s. 141–142.

¹¹ J. Majewski, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. 1. *Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. A. Zoll, Warszawa 2012, s. 1346; G. Rejman, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. G. Rejman, Warszawa 1999, s. 1413.

¹² W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 186.

¹³ K. Buchała, *Prawo karne materialne*, Warszawa 1980, s. 198.

¹⁴ Art. 148 § 1 k.k., art. 148 § 2 i 3 k.k., art. 148 § 4, art. 149, art. 150 k.k.

¹⁵ Art. 280 § 1 k.k., art. 280 § 2 k.k., art. 283 k.k.

¹⁶ Art. 278 § 1 k.k., art. 279 k.k., art. 283 k.k.

zmodyfikowanymi, ale także między nimi a typem zasadniczym. Uwzględniając zatem wszystkie przytoczone zestawienia (nr 1–3), można zauważyć, że dynamizm typów zmodyfikowanych przestępstwa w kodeksie karnym albo występuje w pełni, albo go brakuje¹⁷.

W rozważaniach dotyczących dynamiki typów zmodyfikowanych przestępstwa niezbędne jest również odrębne spojrzenie na typ kwalifikowany przestępstwa, tym bardziej że jego dynamizm uwidacznia się w wypadku wskazanej odmiany zmodyfikowanej przestępstwa aż na trzech płaszczyznach: formalnej, nazwowej i podmiotowej. Typ kwalifikowany przestępstwa występuje w kodeksie karnym w dwóch zasadniczych postaciach: statycznej — kwalifikowanej przez okoliczności oraz dynamicznej — kwalifikowanej przez następstwo. Ze wskazaną dychotomią konstrukcyjną wiąże się pierwsza płaszczyzna dynamiki charakteryzowanej odmiany zmodyfikowanej przestępstwa. Analiza konstrukcyjna typu kwalifikowanego w proponowanym ujęciu pozwala na spostrzeżenie, że nie może on zachowywać charakteru jednorodnego, skoro jego aktualizacja pozostaje uzależniona od wystąpienia dwojakiego rodzaju elementów w postaci okoliczności bądź następstw. Rozróżnienie międzytypologiczne z perspektywy strukturalnej wymaga uwzględnienia momentu pojawienia się jednej ze wskazanych kategorii znamion. Gdy przesądzać one będą o rozszerzeniu konstrukcji typu zasadniczego, wypełniającym się na etapie realizacji przestępstwa, zachowają charakter statyczny¹⁸. Z kolei jeśli znamię modyfikujące wkomponowane zostanie w strukturę typu podstawowego jako jego następstwo, wówczas przesądzi o powstaniu typu kwalifikowanego o charakterze dynamicznym¹⁹.

Analiza konstrukcji typu kwalifikowanego przez następstwo umożliwi odrębienie elementu zdynamizowania nie tylko w ujęciu konstrukcyjnym, wymagającym wystąpienia określonych rezultatów w postaci zdarzenia kwalifikującego (na przykład śmierci człowieka czy ciężkiego uszkodzenia ciała), oderwanego czasowo lub miejscowo od czynu zasadniczego²⁰, ale uwzględniając jego wystąpienie, aktualizuje dynamizm już w samej nazwie formuły typu kwalifikowanego. W doktrynie prawa karnego podkreśla się, że dynamizm typu kwalifikowanego przez następstwo zaznacza się, zważywszy na skutek, będący następstwem związku przyczynowego (który ze swej istoty ma charakter dynamiczny) między typem zasadniczym a jego następstwem. Owo następstwo będzie miało charakter kwalifikujący, pod warunkiem że będzie rezultatem typu zasadniczego, późniejszym od niego czasowo²¹. W samej strukturze przepisu, typizującego przestęp-

¹⁷ Uzupełniająco: 1. typ kwalifikowany — zbrodnia, typ uprzywilejowany — występki; 2. typ kwalifikowany — występki, typ uprzywilejowany — występki.

¹⁸ T. Bojarski, *Z problematyki przestępstw...*, s. 17–18; I. Andrejew, *Polskie prawo karne...*, s. 121.

¹⁹ K. Buchała, *Niektóre problemy przestępstw...*, s. 92.

²⁰ K. Buchała, *Odpowiedzialność za przestępstwa...*, s. 27.

²¹ *Ibidem*, s. 28.

stwo kwalifikowane przez następstwo, trudno jednak się doszukać jednolitego algorytmu konstrukcyjnego, może się ono bowiem aktualizować przez:

— zastosowanie formuły: „jeżeli następstwem czynu jest”²²,
— wskazanie w przepisie takich typów zasadniczych, w przypadku których zachodzi następstwo kwalifikujące uzasadniające surowszą odpowiedzialność karną²³ lub

— wyodrębnienie typu przestępstwa, który określone następstwo kwalifikuje²⁴.

Już wstępne porównanie wskazanych typów zmodyfikowanych prowadzi do wniosku, że typ kwalifikowany przez następstwo pozostaje zdynamizowany w wyższym stopniu niż typ kwalifikowany przez okoliczności, a ponadto typy kwalifikowane pozostają w istocie bardziej dynamiczne niż odmiany uprzywilejowane przestępstwa. Dynamizm odmiany kwalifikowanej przez następstwo wyraża się nie tylko w zróżnicowaniu formuł determinujących jej wystąpienie, lecz wzmacniany jest dodatkowo przez zróżnicowanie katalogu następstw, które mogą z niego wynikać²⁵.

Kontynuując rozważania dotyczące dynamiki typów kwalifikowanych przestępstwa, należy stwierdzić, że kolejnym aspektem wzmacniającym pogląd o wyższym stopniu zdynamizowania typu kwalifikowanego przez następstwo od typu kwalifikowanego przez okoliczności, będzie konstrukcja strony podmiotowej pierwszego z nich. Nie budzi aktualnie w doktrynie wątpliwości fakt, że w zakresie strony podmiotowej typów kwalifikowanych przez okoliczności (znamiona statyczne) dochodzi do realizacji konstrukcji z art. 9 § 1 k.k., a zatem mogą one zostać popełnione wyłącznie umyślnie²⁶. Konstrukcja ich strony podmiotowej pozostaje jednolita, a zmienny może pozostawać jedynie zamiar, z jakim działa sprawca (bezpośredni lub ewentualny)²⁷. Inaczej przedstawia się kwestia kształtu strony podmiotowej typów kwalifikowanych przez znamiona dynamiczne, implikuje ona bowiem zróżnicowanie konstrukcyjne, nadając jej heterogenicznego charakteru. W tym przypadku „złożenie” strony podmiotowej aktualizuje się przez schemat: umyślność w zakresie typu zasadniczego + nieumyślność w zakresie jego następstw. Konieczne jest w tym przypadku zachowanie implikacji, w której naruszenie reguł postępowania wynika zawsze z umyślnego zamachu na dobro prawne. Za nieprawidłowe zatem należy uznać wysublimowanie do oceny wyłącznie naruszenia reguł ostrożności, odnoszącego się do następstwa

²² Na przykład art. 156 § 3, art. 163 § 3 k.k.

²³ Na przykład art. 154 § 2 k.k., który powołuje art. 152 § 3 k.k. i art. 153 k.k.; W. Wróbel, A. Zoll, *op. cit.*, s. 186.

²⁴ Na przykład art. 158 § 2 i 3 k.k.

²⁵ T. Bojarski, *Odmiany podstawowych typów...*, s. 97 n.; K. Buchała, *Odpowiedzialność za przestępstwa...*, s. 18–19; J. Kochanowski, *Przestępstwa kwalifikowane przez następstwa w kodeksie karnym*, „Państwo i Prawo” 1972, nr 1, s. 63–64.

²⁶ A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2012, s. 159; T. Bojarski, *Z problematyki przestępstw...*, s. 21.

²⁷ Zob. A. Zoll, *op. cit.*, s. 146.

bez uwzględnienia jego relacji z typem zasadniczym, z którego stan naruszenia — w przypadku typu kwalifikowanego przez następstwo — należy wywodzić²⁸. W praktyce wskazana koniunkcja konstrukcji strony podmiotowej (umyślność + wystarczalność nieumyślności²⁹) występuje najczęściej. Dochodzi w tym przypadku do swoistego rozszerzenia umyślności właściwej typowi podstawowemu przestępstwa o nieumyślną realizację kwalifikującego czyn antecedentny następstwa, na które sprawca się nie godził lub którego nie chciał. Z tej perspektywy strona podmiotowa przestępstw kwalifikowanych przez następstwo nie zachowuje jednorodnej struktury.

W tym miejscu należy podkreślić, że nawet w przypadku typów kwalifikowanych przez następstwo ich strona podmiotowa może przybierać charakter jednorodny, choć dwuwariantowy: umyślno-umyślny lub nieumyślno-nieumyślny. Odnośnie do pierwszej kombinacji pewnej niejednorodności można dopatrywać się tylko wówczas, gdy dochodzi do zróżnicowania zamiarów towarzyszących sprawcy (jeśli zechce on zrealizować znamiona typu podstawowego [zamiar bezpośredni], godząc się równocześnie na kwalifikujące ten typ następstwo [zamiar ewentualny]). Nawet jeśli strona podmiotowa typu kwalifikowanego przez następstwo zachowuje charakter złożony, choć jednorodny (umyślno-umyślny — z identyczną kombinacją w sferze zamiarów czy nieumyślno-nieumyślny), możliwe jest potwierdzenie poglądu o wyższym stopniu jej zdynamizowania w przypadku przestępstw kwalifikowanych przez następstwo od tych, których kwalifikacja następuje przez okoliczności, te drugie odznaczają się bowiem w strukturze przebiegów podmiotowych jednolitą umyślnością.

Kolejną właściwością, która charakteryzuje analizowane struktury normatywne, czyli typ podstawowy przestępstwa oraz jego odmiany zmodyfikowane, pozostaje relacyjność. Zależności, jakie mogą powstawać na jej tle, między poszczególnymi przestępstwami sytuować należy na trzech płaszczyznach. Najbardziej podstawową z nich stanowi ta, która wyznacza sprzężenie między typem podstawowym oraz jego odmianami. Kolejną wyznacza relacja zachodząca między odmianami zmodyfikowanymi tego samego rodzaju (wyłącznie między typami uprzywilejowanymi lub kwalifikowanymi). Ostatnią płaszczyznę determinują relacje powstające między typami uprzywilejowanymi i kwalifikowanymi, również te związane z ich krzyżowaniem się oraz innymi oddziaływaniami.

Pierwszy wyodrębniony wariant zależności, jaki powstaje między typem podstawowym a jego odmianami zmodyfikowanymi, zaktualizować się może wyłącznie po uwzględnieniu relacji zasadniczej, polegającej na ich wzajemnym sprzężeniu intertypologicznym. Wszelkie dalsze relacje, które występować mogą między typami zmodyfikowanymi w poszczególnych kategoriach lub między

²⁸ W. Wróbel, A. Zoll, *op. cit.*, s. 217; K. Buchała, *Niektóre problemy przestępstw...*, s. 94–95.

²⁹ T. Bojarski, *Z problematyki przestępstw...*, s. 21.

zróznicowanymi typami zmodyfikowanymi, nie będą funkcjonować, jeśli nie zostanie wypełniona relacja wyjściowa, o wskazanym charakterze.

Zależności o charakterze relacyjnym, które wytwarzają się między typem zasadniczym a jego typami zmodyfikowanymi (kwalifikowanymi i uprzywilejowanymi), mają charakter szczególny z kilku powodów. Po pierwsze, są to zależności jednostronnie wynikowe³⁰. Oznacza to, że typ podstawowy traktowany jest jako konstrukt normatywny, z którego w sensie teoretycznym mogą wynikać dwie odrębne od siebie kategorie typów zmodyfikowanych. Takie spostrzeżenie implikuje jednoznaczny wniosek, że proces „wynikania” typologicznego odbywa się zawsze w jednym kierunku: od typu zasadniczego ku typom zmodyfikowanym, a odwrotna zależność pozostaje teoretycznie wykluczona. Tak zarysowana relacja wyznacza również kolejność występowania charakteryzowanych typów przestępstwa. Pierwszy z nich — typ podstawowy — zawsze będzie zachowywał charakter uprzedni³¹. Tymczasem typy zmodyfikowane w relacji do typu podstawowego będą pojawiały się z pewnym „opóźnieniem”, świadczącym o konieczności reakcji przez ustawodawcę na takie kategorie zachowań, które przybierają charakter prawnokarnie relewantny. Typy zmodyfikowane będą zatem typami „wynikowymi” względem typu podstawowego.

Bliższa obserwacja zrelacjonowania strukturalnego typów przestępstw występujących w kodeksie karnym pozwala stwierdzić, że mogą one pozostawać względem siebie w następujących relacjach:

- a) typ kwalifikowany–typ podstawowy–typ uprzywilejowany³²,
- b) typ podstawowy–typ kwalifikowany (wyłącznie),
- c) typ podstawowy–typ uprzywilejowany (wyłącznie).

Jak wynika z przedstawionego zestawienia, kwestia relacji będących następstwem wzajemnego usytuowania typu podstawowego względem typów zmodyfikowanych może zachowywać charakter bardziej lub mniej rozbudowany. Typ podstawowy pozostaje relacyjny strukturalnie w wyższym stopniu, kiedy ustawodawca przewiduje możliwość wynikania z niego dwóch odmian zmodyfikowanych (wówczas jego rozwarstwienie strukturalne jest dwustronne) lub relacyjny strukturalnie w niższym stopniu, kiedy zależność taka powstaje między typem podstawowym a jedną z jego odmian, dowolnie — uprzywilejowaną lub kwalifikowaną (wówczas rozwarstwienie strukturalne jest jednostronne). W drugim przypadku liczba relacji intertypologicznych, jakie powstają z konieczności, pozostaje

³⁰ Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Warszawa 1977, s. 88–89.

³¹ Typ podstawowy powstaje najwcześniej w toku historycznego rozwoju; zob. I. Andrejew, *Ustawowe znamiona...*, s. 87.

³² Wskazane zestawienie dotyczy pełnej rodziny typologicznej, o charakterze rozbudowanym, ponieważ uwzględniła dwa kierunki rozwarstwienia: typ podstawowy oraz typ uprzywilejowany. „Pełne rodziny typologiczne” występują w obowiązującym kodeksie karnym zdecydowanie rzadziej niż rodziny typologiczne niepełne, ujmujące wyłącznie jeden kierunek rozwarstwienia typologicznego.

mniej rozbudowana. Niestety brak w tym zakresie utrwalonego logarytmu pozwalającego na określenie, który z typów podstawowych będzie wykształcał obydwie, a który tylko jedną z odmian zmodyfikowanych. Z perspektywy teoretycznej zaobserwować można, że jeśli z zakresu typu podstawowego przestępstwa podlega „wyłączeniu” wiele sytuacji szczególnych oraz zachodzi wysokie zróżnicowanie ich społecznej szkodliwości, to pojawia się relacyjnie wyższe prawdopodobieństwo wystąpienia typów zmodyfikowanych w obydwu odmianach. Jeśli natomiast okoliczności szczególnych jest niewiele, a ich poziom społecznej szkodliwości nie wykazuje wysokiego zróżnicowania, wówczas ograniczona pozostaje możliwość stworzenia normatywnych modyfikacji typów podstawowych przestępstw.

Zależności o charakterze relacyjnym, występujące między typem podstawowym a jego odmianami zmodyfikowanymi, uwidaczniają się też na płaszczyźnie formalnej. Przyglądając się konstrukcji typu podstawowego oraz jego relacji względem odmian zmodyfikowanych, można stwierdzić, że zaznacza się ona w zaawansowanym podobieństwie konstrukcyjnym. Typ podstawowy pozostaje zwykle usytuowany w otoczeniu wykształconych przez siebie typów zmodyfikowanych, tym samym występować one mogą albo w obrębie jednego artykułu, choć w różnych jego paragrafach albo w odrębnych przepisach, umiejscowionych najczęściej w bezpośrednim jego sąsiedztwie³³. Takie usytuowanie konstrukcyjne poszczególnych typów przestępstw, po pierwsze, determinuje ich intertypologiczne sprzężenie, po drugie, jednak wskazuje odrębność względem siebie, zwłaszcza zważywszy na typizację w odrębnych jednostkach normatywnych kodeksu karnego. Tym samym, choć ustawodawca podkreśla bliskość relacji intertypologicznych, biorąc pod uwagę konstrukcję typów podstawowych w bliskości z typami zmodyfikowanymi, to zaznacza ich odrębność względem siebie i podkreśla prawidłowość, że wszystkie one stanowią odmienne typy przestępstw.

Dalsza analiza kolejnych zależności występujących między typami zmodyfikowanymi wymaga ich poszukiwania na dwóch obszarach: po pierwsze, w zakresie poszczególnych odmian (tylko uprzywilejowanych lub tylko kwalifikowanych), po drugie natomiast, z uwzględnieniem oddziaływań, które powstają między zróżnicowanymi typami zmodyfikowanymi. W przypadku pierwszego obszaru oddziaływań relacje, jakie zaznaczają się między typami zmodyfikowanymi, opierają się na uwzględnieniu występowania w ich konstrukcji znamion modyfikujących określonego rodzaju. Ich funkcjonowanie pozwala zatem wskazać zależność polegającą na łączeniu w jedną, wspólną kategorię tych przestępstw, które zachowują w swej strukturze odpowiednio tylko znamiona uprzywilejowane lub tylko znamiona kwa-

³³ Wyjątkiem pozostają następujące regulacje, na przykład art. 294 §1 (dotyczy typów przestępstw penalizowanych w art. 278 § 1, 2 lub 5, art. 278a, art. 284 § 1 lub 2, art. 285 § 1, art. 286 § 1 lub 2, art. 287 § 1, art. 288 § 1 lub 3, art. 290 § 1 lub w art. 291 § 1), który stanowi typ kwalifikowany jednego ze wskazanych przestępstw w odniesieniu do mienia znacznej wartości; jak również art. 283 (dotyczy typów uprzywilejowanych w art. 279 § 1, art. 280 § 1 lub w art. 281, lub 282), penalizujący przestępstwo wypadku mniejszej wagi wskazanych przestępstw.

lifikowane. Wyraża się ona w spostrzeżeniu, że w konstrukcji niektórych typów przestępstw występują znamiona o charakterze łagodzącym, z kolei w konstrukcji innych znamiona o charakterze obostrzającym. Konsekwencje związane z analizą budowy typów zmodyfikowanych pozostają doniosłe i pozwalają na prawidłową kwalifikację oraz zachowanie spójności występującej między poszczególnymi ich kategoriami, a ich wzajemne podobieństwo, zważywszy na konsekwencje, do których prowadzą, skutkuje możliwością odróżnienia ich od siebie.

Istotnym aspektem wskazującym na aktualizację relacyjności w obszarze poszczególnych typów zmodyfikowanych będzie także powiązanie pojawienia się znamion modyfikujących w strukturze przestępstwa z kwestią ewolucji stopnia jego społecznej szkodliwości. Zatem jeżeli z analizy konstrukcji typu będzie wynikało, że w jego strukturze występuje znamię uprzywilejowujące, wówczas ogólny stopień jego społecznej szkodliwości zawsze pozostanie niższy od tego występującego w typie podstawowym; *a contrario*, kiedy w strukturze typu przestępstwa pojawi się znamię kwalifikujące, wówczas stopień społecznej szkodliwości pozostanie wyższy niż w typie podstawowym. Cecha relacyjności przybiera w tym przypadku charakter mieszany — formalno-materialny. Jeśli bowiem w strukturze przestępstwa można wskazać znamię modyfikujące jakiegokolwiek rodzaju (uprzywilejowujące lub kwalifikujące), wówczas w rezultacie jego pojawienia się dojdzie do modyfikacji stopnia społecznej szkodliwości przez jego wzrost albo spadek względem poziomu występującego w typie podstawowym. Wskazana zależność zachowuje charakter stały i będzie się aktualizowała zawsze wówczas, gdy w konstrukcji typu pojawi się minimum jedno znamię modyfikujące, rozszerzające formalną konstrukcję typu podstawowego. Dalsze następstwo, jakie wynika z nakreślonej zależności, dotyczy zmiany rozpiętości zagrożeń ustawowych, przewidzianych przez ustawodawcę, bowiem wraz z ewolucją stopnia społecznej szkodliwości typu przestępstwa dochodzi do zmiany zakresu ustawowego zagrożenia przewidzianego przez ustawodawcę. Relacja między stopniem społecznej szkodliwości a zagrożeniem ustawowym może zmierzać w dwóch kierunkach. Jeżeli wraz z wzrostem stopnia społecznej szkodliwości typu czynu zabronionego zagrożenie ustawowe wzrasta — typ zmodyfikowany przybiera charakter kwalifikowany, jeśli wraz ze spadkiem społecznej szkodliwości typu czynu zabronionego ustawowe zagrożenie maleje — zyskuje on charakter uprzywilejowany. W obydwu przypadkach relacja, która kształtuje się między stopniem społecznej szkodliwości a poziomem ustawowego zagrożenia przewidzianego za typ zmodyfikowany przestępstwa, pozostaje wprost proporcjonalna i od zasady tej ustawodawca nie przewiduje wyjątków.

Spoglądając na typy zmodyfikowane z perspektywy właściwości, jaką stanowi proporcjonalność, można wysunąć pytanie, czy w jakimkolwiek zakresie mogą się one nią odznaczać. Czy zatem pozostają one współmierne oraz symetryczne względem siebie lub wobec typów podstawowych, z których się wywodzą, a jeśli tak, to w jakim zakresie wskazana właściwość się aktualizuje?

Uwzględniając strukturę oraz dychotomiczny charakter typów zmodyfikowanych oraz ich usytuowanie względem typu zasadniczego, wydawać by się mogło, że wykazują one względem niego proporcjonalność w ujęciu generalnym³⁴. Jednak nakreślone spostrzeżenia dotyczące relacji między stopniem społecznej szkodliwości a zagrożeniem ustawowym, występującym w typach zmodyfikowanych, wskazują w zasadzie jedną tylko prawidłowość: są one proporcjonalne wyłącznie względem typu podstawowego, co oznacza, że mogą go przeobrażać dwukierunkowo: *in plus* (wzrost zarówno na płaszczyźnie zawartości społecznej szkodliwości, jak i na płaszczyźnie ustawowego zagrożenia) lub *in minus* (spadek jednocześnie na płaszczyźnie zawartości społecznej szkodliwości oraz na płaszczyźnie ustawowego zagrożenia)³⁵. Ta dwukierunkowa proporcjonalność wyraża się jedynie w dwupostaciowym przemodelowaniu typu zasadniczego. Istotne jest jednak to, że sam wzrost lub spadek stopnia społecznej szkodliwości oraz zagrożenia ustawowego nie będzie zachodził z jednakowym stopniem natężenia w żadnej z odmian zmodyfikowanych względem typu zasadniczego.

Analizowana w odniesieniu do typów zmodyfikowanych proporcjonalność może kształtować się także na płaszczyźnie ich konstrukcji. Otóż — co do zasady — będzie ona podlegała aktualizacji w przypadku uwzględnienia liczby znamion modyfikujących, przeważających w strukturze typu zmodyfikowanego. Zwykle (pomijając typy wieloodmianowe oraz złożone) w konstrukcji typu zmodyfikowanego przeważa jedno znamię modyfikujące. W tym sensie można stwierdzić, że większość typów zmodyfikowanych spełniających wskazane kryterium pozostaje proporcjonalna względem siebie z perspektywy ilościowej. Niestety nie wszystkie funkcjonujące w analizowanej kategorii przestępstwa wykazują powołaną właściwość konstrukcyjną, nie można zatem stwierdzić, że zyskuje ona charakter zasady, stanowi jedynie pewną wielokrotnie powtarzalną prawidłowość.

Uwzględniając aspekt ilościowy dotyczący częstotliwości występowania poszczególnych kategorii typów zmodyfikowanych, należy stwierdzić, że ich liczba w kodeksie karnym pozostaje zróżnicowana. Niewątpliwie główną rolę zachowują typy kwalifikowane przez okoliczności³⁶, kolejną kategorię tworzą typy kwalifikowane przez następstwa³⁷, a w dalszej kolejności są to „wypadki mniejszej wagi”³⁸

³⁴ Z perspektywy teoretycznej nie rozważano możliwości poszukiwania kolejnego typu zmodyfikowanego poza dwoma już funkcjonującymi, stąd należy przyjąć, że przyjęty podział typologiczny przybiera charakter pełny i zamknięty.

³⁵ Proporcjonalność jako właściwość typów zmodyfikowanych wymaga uwzględnienia tych zależności normatywnych, które kształtują się między typem podstawowym a jego odmianami.

³⁶ T. Bojarski, *Z problematyki przestępstw...*, s. 17 n.; W. Wolter, *Z rozważań nad kwalifikowanymi typami przestępstw*, „Państwo i Prawo” 1972, nr 8–9, s. 25.

³⁷ J. Kochanowski, *op. cit.*; K. Buchała, *Odpowiedzialność za przestępstwa...*, s. 18 n.; *idem*, *Niektóre problemy przestępstw...*, s. 90.

³⁸ W. Wolter, *Uprzywilejowane typy przestępstw*, „Państwo i Prawo” 1976, nr 1–2, s. 110; Z. Ziemiński, *Stan dyskusji nad problematyką klauzul generalnych*, „Państwo i Prawo”

oraz typy uprzywilejowane klasyczne³⁹. Wskazane zestawienie jednoznacznie dowodzi, że główną rolę odgrywają typy zmodyfikowane o charakterze kwalifikowanym (zarówno te kwalifikowane przez okoliczności, jak i te kwalifikowane przez następstwa). Ich kumulacja powoduje, że częstotliwość występowania w kodeksie karnym przekracza kilkunastokrotnie liczbę wszystkich typów uprzywilejowanych. Zważywszy zatem na powołany aspekt częstotliwości, należy odnotować wyraźny brak proporcji ilościowej między nimi.

Niewątpliwie typy zmodyfikowane zachowują proporcjonalny charakter względem typu zasadniczego, biorąc pod uwagę fakt, że wykształca on dwie odrębne od siebie odmiany zmodyfikowane. Tymczasem to, co stanowi o proporcji względem typu zasadniczego, skłania do wskazania zależności dowodzącej o odwrotnej proporcjonalności typów zmodyfikowanych względem siebie. Potwierdzeniem nakreślonego spostrzeżenia pozostaje rezultat procesu modyfikacji, który w przypadku typów uprzywilejowanych będzie wykazywał charakter łagodzący, a w przypadku typów kwalifikowanych — obostrzający. Nie ma możliwości, by relacje intertypologiczne kształtowały się w odrębny sposób, zawsze zatem typ uprzywilejowany będzie implikował odwrotne rezultaty (degresji typologicznej) niż typ kwalifikowany (progresji typologicznej). Jeden z nich będzie przeobrażał typ podstawowy w sposób przeciwny do drugiego i w ujęciu generalnym zawsze będą one pozostawały w relacji odwrotnej proporcjonalności względem siebie.

Zważywszy na układ, a także wewnętrzną strukturę typów zmodyfikowanych, można stwierdzić, że z całą pewnością wykazują one między sobą zaawansowane dysproporcje. Ujawniać się będą w kilku aspektach, najważniejszy z nich to płaszczyzna konstrukcyjna. Wśród typów uprzywilejowanych wyodrębnić można klasyczne typy zmodyfikowane, które charakteryzują się w swej strukturze posiadaniem znamienia/znamion modyfikującego/modyfikujących o charakterze uprzywilejowującym oraz kategorię „występków mniejszej wagi” o konstrukcji wymagającej zaktualizowania klauzuli generalnej. Te dwie formuły typów zmodyfikowanych o charakterze uprzywilejowanym nie znajdują swojego odwzorowania w konstrukcji typów kwalifikowanych, wśród których występują z kolei dwie inne formuły konstrukcyjne: typy kwalifikowane przez okoliczności oraz typy kwalifikowane przez następstwo, również niemające swojego odzwierciedlenia w konstrukcjach typów uprzywilejowanych. Spojrzenie na wyodrębnione struktury normatywne pozwala na stwierdzenie, że dysproporcje, jakie kształtują się między nimi, pozostają istotne i przybierają dwojaki charakter: jakościowy oraz ilościowy. Przypatrując się ujęciu jakościowemu, wyodrębnić można cztery odmienne formuły typów zmodyfikowanych, charakterystyczne dla każdej z ich dwóch kategorii. Natomiast uwzględniając ujęcie ilościowe, należy uwzględnić zróżnicowaną częstotliwość ich występowania w kodeksie karnym.

1989, nr 3, s. 16–17; K. Banasik, *Wypadek mniejszej wagi w prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 3, s. 53–54.

³⁹ Są to: zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami (art. 148 § 4 k.k.), dzieciobójstwo (art. 149 k.k.) oraz zabójstwo eutanatyczne (art. 150 k.k.).

WNIOSKI

Konkludując rozważania, należy stwierdzić, że w sensie teoretycznym typ zmodyfikowany przestępstwa wywodzi się z podstawy, jaką jest typ zasadniczy, a w procesie modyfikacji zachowuje jego elementy i jednocześnie nabywa cech właściwych tylko sobie. Sprzężenie, które między nimi się kształtuje, pozostaje niezwykle ściśle, gdyż kształt typowi zmodyfikowanemu nadaje typ zasadniczy, a wszelkie przeobrażenia, które implikują jego powstanie, swój byt czerpią ze struktury typu zasadniczego i na niej są dokonywane. Jednocześnie mają one odpowiednio daleki zasięg, by nadać typowi zmodyfikowanemu samodzielną, choć nie odrębną (od typu wyjściowego) jakość. Ta „samodzielność” typologiczna, która wyraża się przez wszelkie transformacje struktury wyjściowej typu podstawowego, pozostaje tak zaawansowana, że pozwala postawić tezę o ich pełnym zdynamizowaniu.

Kwestia dynamiki typów zmodyfikowanych wymaga nie tylko określenia jej zróżnicowanych przejawów, ale również wskazania, że rozróżnienie poszczególnych typów przestępstwa od siebie odbywa się na podstawie modyfikacji, jakie następują w relacji między typem podstawowym a — przez jego przeobrażenia formalno-materialne — typem zmodyfikowanym. Aby można było wskazać, że doszło do zaktualizowania niniejszej relacji, konieczne jest wystąpienie dynamiki (rozumianej jako każda forma zmiany formy lub treści typu zasadniczego) zarówno na pierwszej, jak i na drugiej ze wskazanych płaszczyzn (przybiera zatem charakter ilościowy co do aspektu formalnego i jakościowy co do aspektu materialnego), a ponadto muszą być spełnione jeszcze dodatkowe warunki (na przykład zmienność w zakresie sankcji przewidzianej za dane przestępstwo czy wagi typu zmodyfikowanego względem podstawowego). Należy jednak podkreślić, że wskazana modyfikacja nie może być dowolna (jakakolwiek) lub jednorodnjowa (tylko formalna lub tylko materialna), musi bowiem powodować przeobrażenie struktury wyjściowej — typu zasadniczego — w nową strukturę — typ zmodyfikowany — z zachowaniem bazy wyjściowej, na której do owego przekształcenia doszło. Zatem typ zmodyfikowany odzwierciedla pełne przemodelowanie wzorca wyjściowego, z którego tworzy się nowa struktura o znanej podstawie, lecz nowych znamionach i o nowej jakości materialnej treści. Dynamizm formalny zachowuje przy tym charakter pierwotny, wynikający ze struktury przestępstwa oraz rozszerzenia znamion typu podstawowego o kolejne elementy, z kolei dynamizm materialny zyskuje charakter wtórny, pozostaje bowiem zapośredniczony w cesze materialnej przestępstwa (społecznej szkodliwości) i z niej wynika⁴⁰.

Dynamika typów zmodyfikowanych zarówno w odmianie kwalifikowanej, jak i uprzywilejowanej pozostaje pełna. Jednocześnie ów dynamizm postrzegany jako każde przeobrażenie określonego rodzaju (formalno-materialne) nie ma cha-

⁴⁰ Por. zwłaszcza: R. Zawłocki, *Pojęcie i funkcje społecznej szkodliwości w prawie karnym*, Warszawa 2007, s. 276 n.; W. Wolter, *O stopniowaniu społecznego niebezpieczeństwa czynu karnego*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 109 n.; T. Kaczmarek, *Społeczne niebezpieczeństwo czynu i jego bezprawność jako dwie cechy przestępstwa*, Wrocław 1966, s. 34.

rakteru proporcjonalnego, typy kwalifikowane pozostają bowiem zmienne (a zatem dynamiczne) w wyższym stopniu od typów uprzywilejowanych. Po pierwsze, dynamizm typów zmodyfikowanych z wyższym stopniem natężenia przejawia się w typach kwalifikowanych zarówno w sensie formalnym (istnieją typy kwalifikowane przez okoliczności statyczne oraz typy kwalifikowane przez okoliczności dynamiczne; wśród typów uprzywilejowanych nie można wyodrębnić podobnego podziału), nazwowym (typ kwalifikowany przez następstwo określane jest mianem dynamicznego, z kolei typ uprzywilejowany nie ma wskazanej odmiany), jak i podmiotowym (heterogeniczna strona podmiotowa występuje wyłącznie w odniesieniu do typów kwalifikowanych przez okoliczności dynamiczne). Po drugie, co jednak jest okolicznością o mniejszym znaczeniu, w obowiązującym kodeksie karnym typy zmodyfikowane nie pozostają względem siebie w równowadze ilościowej. Zdecydowanie częściej występują typy kwalifikowane przestępstwa, tym samym poziom ich zdynamizowania pozostaje zdecydowanie wyższy.

Rozpatrując istotę badanej kategorii przestępstw, należy stwierdzić, że istnieje między nimi prawidłowości, które uzasadniają traktowanie ich jak konstrukcji normatywnych wykazujących proporcjonalność, która zaznacza się w dwóch przypadkach. Każdy typ podstawowy w sensie teoretycznym może mieć dwa typy zmodyfikowane: uprzywilejowany i kwalifikowany, a zatem występują proporcjonalnie, po jednym w każdej odmianie. Ponadto w konstrukcji typu zmodyfikowanego odnaleźć można zwykle tylko jedno (rzadko więcej) znamię modyfikujące (prawidłowość ta dotyczy zarówno typu uprzywilejowanego, jak i kwalifikowanego). Jeśli chodzi o dysproporcje, jakie kształtują się między typami zmodyfikowanymi, ogniskują się one wokół konstrukcji poszczególnych typów zmodyfikowanych. Te z nich, które występują w strukturze typów uprzywilejowanych, nie odwzorowują się w odniesieniu do typów kwalifikowanych i odwrotnie.

Podsumowując, należy stwierdzić, że spektrum poddanych analizie wybranych właściwości typów zmodyfikowanych dowodzi, iż zarówno z perspektywy formalnej, jak i materialnej stanowią one struktury, których funkcjonowanie wiąże się z konkretnymi, niekiedy wysoce skomplikowanymi następstwami teoretycznymi, a poszukiwanie modelu jednolitych rozstrzygnięć normatywnych jest wykluczone.

CONSIDERATIONS ON CERTAIN CHARACTERISTICS OF MODIFIED TYPES

Summary

The aim of this study was to characterize some of the theoretical characteristics, typical for the kinds of modified offences, especially dynamics, relativity, and proportionality. It was found that the analyzed category of offences shows a higher level of dynamics in the qualified variety, which is particularly marked on the formal, naming, and personal level. Their relativity, in turn, is reflected in

the relationships between the basic type and modified types, as well as between individual modified types. The proportionality is updated in the process of the basic type forming two modified varieties: privileged and qualified, and modifying features functioning in their structure.

Keywords: types of modified offences, dynamics, relativity, proportionality

BIBLIOGRAFIA

- Andrejew I., *Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie*, Warszawa 1988.
- Andrejew I., *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1989.
- Andrejew I., *Ustawowe znamiona czynu*, Warszawa 1978.
- Banasik K., *Wypadek mniejszej wagi w prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 3.
- Bojarski T., *Odmiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym*, Warszawa 1982.
- Bojarski T., *Typizacja przestępstw i zasada nullum crimen sine lege (wybrane zagadnienia)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 24, 1977, nr 8.
- Bojarski T., *Z problematyki przestępstw kwalifikowanych (Zasady i kryminalno-polityczne racje tworzenia przestępstwa kwalifikowanych)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 37, 1990, nr 2.
- Buchała K., *Niektóre problemy przestępstw kwalifikowanych przez następstwo*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1978, nr 10.
- Buchała K., *Odpowiedzialność za przestępstwa kwalifikowane przez następstwa czynu*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1972, nr 1.
- Buchała K., *Prawo karne materialne*, Warszawa 1980.
- Giezek J., [w:] *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, Warszawa 2015.
- Giezek J., *Okoliczności wpływające na wymiar kary a modyfikujące znamiona czynu zabronionego*, [w:] *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górowski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Kaczmarek T., *Spoleczne niebezpieczeństwo czynu i jego bezprawność jako dwie cechy przestępstwa*, Wrocław 1966.
- Kochanowski J., *Przestępstwa kwalifikowane przez następstwa w kodeksie karnym*, „Państwo i Prawo” 1972, nr 1.
- Majewski J., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. 1. *Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. A. Zoll, Warszawa 2012.
- Nowacki J., *O klauzulach generalnych w prawie karnym*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 16, 1976.
- Rejman G., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. G. Rejman, Warszawa 1999.
- Wolter W., *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973.
- Wolter W., *O stopniowaniu społecznego niebezpieczeństwa czynu karalnego*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970.
- Wolter W., *Uprzywilejowane typy przestępstw*, „Państwo i Prawo” 1976, nr 1–2.
- Wolter W., *Z rozważań nad kwalifikowanymi typami przestępstw*, „Państwo i Prawo” 1972, nr 8–9.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010.
- Zawłocki R., *Pojęcie i funkcje społecznej szkodliwości w prawie karnym*, Warszawa 2007.
- Ziemiński Z., *Logika praktyczna*, Warszawa 1977.
- Ziemiński Z., *Stan dyskusji nad problematyką klauzul generalnych*, „Państwo i Prawo” 1989, nr 3.
- Zoll A., *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2012.